

УДК 811. 161.2:343

Шумейко З. Є.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

МОВНОКОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ФЕНОМЕНА

У статті розглянуто сутність і структуру мовнокомунікативної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Автор пропонує власне формулювання терміна «мовнокомунікативна компетентність», як здатність послуговуватися нормами української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності. З'ясовано, що мовнокомунікативна компетентність вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого навчання в закладах вищої освіти. Доведено, що складові вказаного феномена в контексті розвитку мовної культури майбутніх фахівців, зокрема комунікативні риси і здібності особистості; знання норм і правил спілкування, етичних стандартів професійної діяльності; знання естетичних і моральних цінностей, уміння використовувати елементи невербального спілкування; рівень мовленнєвої культури тощо.

Ключові слова: працівники Державної кримінально-виконавчої служби, професійна компетентність, мовнокомунікативна компетентність, мовна культура.

Постановка проблеми. На сучасному етапі здійснюється реформування різних галузей суспільного життя в Україні, зокрема відбувається модернізація діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України відповідно до європейських і світових стандартів. Насамперед, висунуто високі вимоги щодо рівня сформованості мовної культури її працівників, адже їхній професійній діяльності притаманні відкритість, комунікативна спрямованість, контактність. Це підтверджує аналіз державних документів, у яких зафіксовано необхідність забезпечення високого рівня офіційно-ділового спілкування в різних сферах життя соціуму. Отже, можемо дійти висновку, що високий рівень мовної культури є показником професійної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. А це підтверджує необхідність здійснення систематичної послідовної

роботи, спрямованої на формування мовнокомунікативної компетентності зазначених фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен «мовнокомунікативної компетентності» упродовж тривалого часу науковці (С. Абрамович, М. Бітянова, Н. Волкова, С. Дорошенко, Б. Кандінський, В. Кан-Калик, Лалл Джеймс, А. Леонтьєв, С. Мусатов) досліджували в контексті комунікативної культури людини. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають дослідження Артикуци Н., Олешко Б., Прадіда Ю., Прохоренко-Дученко О., Токарської А., Чулінди Л. та ін. щодо формування мовнокомунікативної компетентності працівників правоохоронних органів.

Водночас аналіз наукової літератури, вивчення реального стану мовної підготовки чинних працівників Державної кримінально-виконавчої служби і курсантів Академії Державної пенітенціарної служби України свідчать про недостатній рівень сформованості в них мовнокомунікативної компетентності. Актуальність та практична значущість проблеми дослідження, її недостатня теоретична і практична розробленість зумовили вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті полягає у визначенні сутності і змісту поняття «мовнокомунікативна компетентність» у контексті фахової підготовки майбутніх працівників Державної кримінально-виконавчої служби як компонента загальної професійної компетентності фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з особливостей професійної діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України є необхідність налагодження контакту із різними категоріями засуджених, відвідувачами, колегами, що визначає особливі вимоги до їхніх особистісних якостей, потрібних для реалізації широкого спектра професійних завдань. Отже, важливою є сформованість таких характеристик, як-от: психологічна готовність до взаємодії, конструктивна поведінка в різних професійних ситуаціях, володіння вербальними й невербальними засобами спілкування. Саме на формування зазначених рис і має спрямовуватися професійна підготовка фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. Як зазначав Зязюн І. А., «головною метою вищої освіти має бути

становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістичного орієнтованого вибору й індивідуально-го інтелектуального зусилля, що володіє багатофункціональними компетентностями» [1, с. 13].

Зазначимо, у центрі уваги світової освітньої спільноти на сучасному етапі перебувають не кваліфікації, а компетентності, які розглядаються як своєрідне поєднання навичок, притаманних кожному індивідові, кваліфікацій, соціальної поведінки, здатності працювати в групі, ініціативності, готовності до ризику [2]. На сьогодні поняття «компетентність» асоціюється з адекватною поведінкою в нестандартних ситуаціях, неформалізованою взаємодією з партнерами, успішним розв'язанням проблемних або заплутаних завдань, умілим оперуванням інформацією, а також динамічними, комплексними процесами, управління якими вимагає певного рівня теоретичних знань. Щоправда, у державних документах і наукових дослідженнях наявні різні визначення вказаного поняття, зокрема в Законі України «Про вищу освіту» (2014) вказано: «Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [3].

Згідно з дослідженнями Синельникової Л. М., компетенція – це властивість, якість; компетентність – це володіння відповідною властивістю, обізнаність, ступінь відповідності діяльності суспільно значущим завданням; це особистісний ресурс, що дозволяє ефективно взаємодіяти з навколишнім світом [4, с. 110]. Зимня І. О. зазначає, що компетенції – це деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новотвори (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей та відносин), котрі потім виявляються у компетентностях особистості як актуальних діяльнісних проявах [5]. Зязюн І. А. уважав, що «компетентність як властивість індивіда існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо» [1, с. 17]. Його ідеї є

суголосними засадничим положенням державних документів, що визначають зміст сучасної середньої і вищої освіти.

Зазначимо, що в європейській практиці поняття мовнокомунікативна компетентність не використовується, проте воно є достатньо поширене в українській педагогіці, щодо нього вживають різноманітні терміни, зокрема: мовна компетентність, мовленнєва компетенція, комунікативна компетенція, мовнокомунікативна компетенція, професійна комунікативна компетенція.

У процесі дослідження з'ясовано, що вивчення поняття «комунікативна компетентність» почалося ще в 60–70-х рр. ХХ ст. На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених цій проблемі. Водночас учені акцентують на винятковій важливості точного визначення цього терміна, оскільки представники різних галузей науки описують це поняття з власних позицій і підкреслюють у ньому те, що є найсуттєвішим для їхньої сфери.

Поняття «комунікативна компетентність» (від лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і *competens* (*competentis*) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів тощо [6, с. 107]. Нам імпонують дослідження К. Хоруженко, яка розглядає зазначене поняття як підготовленість людини до культурного спілкування з іншими людьми [7, с. 185]. Водночас Девід і Джулія Джері цей термін трактують як комунікативну здатність (способи, правила, за допомогою яких люди здійснюють комунікативні обміни та інтеракції з іншими людьми співтовариства) [8, с. 314].

На сьогодні в наукових працях зроблено спроби схарактеризувати й класифікувати комунікативні компетентності. Зокрема, С. Караман розмежовує чотири основні типи, а саме: мовну, мовленнєву, функціонально-комунікативну, соціокультурну. Мовна компетенція формується на основі засвоєння орфоепічних, орфографічних, лексичних, словотворчих, граматичних та стилістичних норм. Мовленнєва компетенція реалізується під час аудіювання, говоріння, читання, письма. Соціокультурна компетенція передбачає знання національної культури, історії, економіки тощо. Найвагомішою, за визначенням дослідника, є функціонально-комунікативна компетенція – уміння послуговуватися мовними засобами для створення текстів різної стильової належності [9, с. 23].

Мацько Л. і Кравець Л. об'єднали всі описані компетенції в одне поняття «професійна мовнокомунікативна компетенція» або «професійна комунікативна компетенція». Вони вважають, що «професійна комунікативна компетенція передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі, вмінь і навичок спілкування» [10, с. 13].

Мовнокомунікативну професійну компетентність К. Климова пояснює як інтегровану особистісну якість, що «передбачає: 1) систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; 2) знання правил мовного спілкування; 3) знання норм сучасної української літературної мови, уміння й навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте «чуття мови»; 4) уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; 5) уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення» [11, с. 21].

За І. Дроздовою, професійна мовна комунікативна компетенція студента нефілологічної спеціальності – це «наявність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом професійного дискурсу, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчально-наукові, технічні, фахові тексти; здатність розв'язувати комунікативні завдання в складних і непередбачуваних ситуаціях професійного спілкування» [12].

Аналіз наукових досліджень [10; 11; 12] дає підстави для висновку, що професійна мовнокомунікативна компетентність особистості – це сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах із різними комунікантами, уміння мовця визначити ефективну мовленнєву поведінку.

Професійна мовнокомунікативна компетентність працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, на нашу думку, полягає у здатності послуговуватися нормами української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності, належному рівні комунікативних навичок, умінні аналізувати власне і чуже висловлювання, знаннях професійного дискурсу,

ціннісному ставленні до мови, відповідному способі мислення, світогляді.

Можемо зробити висновок, що мовнокомунікативна компетентність вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого навчання. Це поняття можна вважати явищем лінгвістики, а також психології і педагогічних дисциплін, оскільки воно співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, які найбільш точно відображають багатогранність мовнокомунікативної компетентності, її важливу роль у розвитку особистості фахівця Державної кримінально-виконавчої служби України.

Це дає змогу визначити мовнокомунікативну компетентність фахівця Державної кримінально-виконавчої служби України як складний інтегративний феномен, що містить такі елементи:

- комунікативні риси особистості, які характеризують наявність і розвиток у неї здатності до спілкування;
- комунікативні здібності: уміння проявляти ініціативу в спілкуванні, здатність емоційно реагувати на стан партнерів по спілкуванню, готовність до стимулювання партнера по спілкуванню;
- знання норм і правил спілкування, етичних стандартів професійної діяльності;
- знання естетичних і моральних цінностей, культурних традицій, вікових, інтелектуальних та інших характеристик партнерів по спілкуванню, а також дотримання цих стандартів та використання цих знань у процесі спілкування;
- уміння слухати й реагувати на почуте, тобто підтримувати зворотній зв'язок;
- спрямованість і стійкість уваги, наявність візуального контакту, уміння використовувати елементи невербального спілкування, репліки і заохочення, тобто концентруватися на співрозмовникові;
- рівень мовленнєвої культури, характеристиками якої є правильність, змістовність, доречність, достатність, логічність, точність, ясність, стислість, простота та емоційна виразність, образність, барвистість, чистота, правильна вимова, вільне, невимушене оперування словами, уникнення вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування

на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, відповідний темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і пауз, взаємовідповідність між змістом і тональністю, між словами, жестами та мімікою.

Висновки. Отже, особливості формування мовнокомунікативної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України зумовлюються специфікою їхньої професійної діяльності, а також структурою і змістом вказаного феномена, який є важливим складником професійної компетентності майбутнього фахівця. Якщо фахівець бездоганно володіє всіма складовими комунікативного процесу, дотримується правил мовленнєвого етикету, уміє впливати на учасників комунікації в стандартних і нестандартних ситуаціях, то він справляє позитивне враження, викликає довіру, а отже, підвищується ефективність його професійної діяльності. Проте окремого дослідження потребують шляхи, методи й засоби формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаних джерел

1. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. Київ: Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. С. 10–18.
2. Доклад международной комиссии по образованию, представленый ЮНЕСКО «Образование: сокрытое сокровище». Москва: ЮНЕСКО, 1997. 24 с.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 08.06.2017).
4. Синельникова Л. Комплекс професійних компетентностей у проєкції на особистість філолога ХХІ століття. *Освіта Донбасу*. 2011. № 1 (144). С. 109–117.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. Москва: Исследов. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
6. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
7. Хоруженко К. М. Культурология: энциклопедический словарь. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 640 с.

8. Джерри Д. и Д. Большой толковый социологический словарь. Москва: Вече–АСТ, 1999. Т. 1. 1999. 544 с.

9. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії: навч. посіб. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.

10. Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: Академія, 2007. 360 с.

11. Климова К. Формування мовно-комунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 35 с.

12. Дроздова І. Взаємозв'язок формування мовної особистості студента ВНЗ нефілологічного профілю з розвитком професійного мовлення. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2015/2/15.pdf (дата звернення: 08.10.2018).

Shumeiko Z. Ye.,

Ph.D. in pedagogical sciences,

Docent of Department of education and the Humanities,
Academy of State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE EMPLOYEES OF THE STATE CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE: PHENOMENON'S ESSENCE AND STRUCTURE

The article deals with the issues of determining the essence and structure of the language communicative competence of the employees of the State criminal executive service of Ukraine. The author studies the problem of defining the concepts "competence", "communicative competence", "language communicative competence" in scientific works, investigates this issue in historical retrospective and modern state documents. Shumeiko Z. Ye. offers the actual formulation of the term "language communicative competence of the employees of the State criminal executive service", the essence of which is the ability to use the norms of the Ukrainian literary language in the field of scientific and professional activity, the proper level of the communicative skills, the ability to analyze own and foreign expressions, the knowledge of the professional discourse, the value relation to the language, the corresponding way of thinking, world outlook. It has been found out that the language communicative competence of the employees of the State criminal executive service requires certain formation of knowledge, skills and abilities acquired in the process of specially organized training. The article also describes its components in the context of the development of the linguistic culture of the future specialists, in particular the communicative features and abilities of the individual; knowledge of norms and rules of communication, ethical standards of the professional activity; knowledge of the aesthetic and moral values, cultural traditions, age, intellectual and other characteristics of communication partners; the ability to listen and respond to the heard, that is, to maintain feedback; the orientation and stability of attention, the

presence of visual contact, the ability to use elements of non-verbal communication; the level of speech culture.

Key words: *the employees of the State criminal executive service, the professional competence, the language communicative competence, the linguistic culture.*

References

1. Zyazun, I. A. (2005), *Philosophy act and forecast of the ostivnogo system. Teachers training: problems, posters, perspectives*: monographs. Kyiv: Glukhiv: RVV GDPU. p. 10–18.

2. *Report of the International Commission on Education* (1997), presented by UNESCO “Education: the hidden treasure”. Moscow: UNESCO, 24 p.

3. *I am referring to Osvit* (2014): the Law of Ukraine dated July 01, 2014 No. 1556-VII, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (date of the beast: 08/06/2017).

4. Sinelnikova, L. (2011), "Complex of professional competences at the project on the specialty of philologist XXI stolittya". *Osvita Donbas*. № 1 (144). p. 109–117.

5. Zimnyaya, I. A. (2004), *Key competencies as an effective target basis of the competence-based approach in education*. Author version. Moscow: Research. Center for the problems of quality training, 42 p.

6. Beh, I. D. (1998), *Osobenno-zorientovane vihovannya: navch.-method. posib* Kyiv: IZMN. 204 p.

7. Khoruzhenko, K. M. (1997), *Cultural Studies: Encyclopedic Dictionary*. Rostov-on-Don: Phoenix. 640 p.

8. Jerry, D. and D. (1999), *Large Explanatory Sociological Dictionary*. Moscow: Veche – AST, T. 1. 544 p.

9. Karaman, S. (2000), *Methodology navchanki ukrainskoi movi in gmnnazii: navch. Posib*. Kyiv: Lenvit. 272 p.

10. Matsko, L., Kravets, L. (2007), *Culture of Ukrainian Language: Move. posib* Kyiv: Academia. 360 p.

11. Klimova, K. (2011), *Formuvannya movno-komunikativno and profiunono kompetennosti_ studentsiv nevilologichny special_almost pedagogichnyh universiteiv: author. ... Dr. ped. Sciences: 13.00.02 / Nat. ped. un-tet im. M. P. Dragomanov*. Kyiv. 35 p.

12. Drozdova, I. (2015), *Interconnection of formatives of the MUVNOE of the student of the higher educational institution of the nephologic professional with the development of professional progress*, available at: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2015/2/15.pdf. (date of the beast: 08/10/2018).